

власні недоліки, що призвело до популістського сплеску по всьому континенту» [J. Zielonka].

Як зазначає з цього приводу Шері Берман, «лібералізм та популізм не протилежні, а злі політичні близнюки: перший прагне обмежити демократію, заради уявного торжества лібералізму, а останній прагне обмежити лібералізм для уявного збереження демократії. В такий спосіб вони живляться і інтенсифікують один одного» [S. Berman]. Автор дістається висновку, що причина зростання популізму та викривлення лібералістичних ідеалів – не у безмежній демократії (чого так побоювались ідеологи класичних систем – античної або американської), а навпаки у її надмірному обмеженні.

Сьогодні в класичних моделях демократії фіксується стан, коли політичні еліти стали нечутливими до істинних настроїв громадян, ізолювали їх від рефлексії суспільних цінностей, замінивши уявними особистісними благами. Втім, ця уявність жодним чином не кореспондується з реальним станом зрілих демократій, де сповільнюється економічне зростання, посилюється соціальна сегрегація і зменшується соціальна мобільність, а негативна реакція на імміграцію призводить до широкого розповсюдження ксенофобської політики і забезпечення зростання націоналізму та популізму. У небезпеці перебуває сама модель політики, в основу якої покладено ліберальні цінності. Натомість новою реальністю постають стандарти, які ще пару десятків років тому біли б відкинуті як занадто антиліберальні чи реакційні, включаючи обмеження права на притулок і обмеження вільного транскордонного пересування.

З рядом схожих політичних та геополітичних викликів, наразі, вже стикається і Україна. Молода демократія з низьким рівнем соціальної саморефлексії та неготовністю еліт до диверсифікації внутрішньої політики, не витримує вимог класичного лібералізму. Загрозливі популістські настрої та соціальний запит на них, переважання особистісного над суспільним, можуть призвести до зростання радикалізації суспільства, масштаби якого ще доведеться адекватно оцінювати.

ГРОМАДЯНСЬКА НЕПОКОРА ЯК ПРОЯВ СВОБОДИ ЛЮДИНИ

*Толстов І. В., Український державний університет
залізничного транспорту (Харків)*

Розбудова громадянського суспільства є одним з головних завдань для сучасної України. Якщо використати термінологією К. Поппера, то мова іде про створення «відкритого» суспільства, яке може бути визначене як форма

соціальної організації, яка забезпечує найбільший ступінь свободи людини та громадянина. Одним з проявів такої свободи є акти громадської непокори, які стають невід'ємною складовою сучасної української політики, а тому потребують філософського осмислення. Це передбачає пошук відповіді на наступне запитання: «Чи мають право громадяни висловлювати протест проти несправедливої політики влади, яка набула чинності законним шляхом?»

Представники правого позитивізму вважають, що державна влада є виправданою завжди, а її закони мають абсолютний характер, тому всі громадяни повинні їх беззаперечно виконувати, не зважаючи ні на що. Наприклад, Томас Гоббс висловив думку, що легітимність державної влади є остаточною, а тому народ, одного разу віддавши правителю всю повноту влади, довірившись йому, не повинен в майбутньому ставити під сумнів його накази та виступати проти його правління. Інший позитивіст Ганс Кельзен наголошував на тому, що питання про легітимність влади та закону взагалі не повинно поставати. Відтак в традиції правового позитивізму заперечується можливість громадянської непокори як форми політичної діяльності та свободи людини.

Іншу точку зору мають представники теорії природного права. Вони виправдовують необхідність громадянської непокори, посилаючись на природну справедливість та на необхідність давати рішучу відсіч всім проявам порушення прав та свобод людини. Так Джон Локк визнавав право людини виступати проти несправедливої влади та недотримуватися несправедливих законів. З ним погоджується й Джон Ролз, який зазначав, що громадянська непокора – це публічна, ненасильницька, свідомо політична діяльність, яка спрямована проти чинної влади та здійснюється з метою домогтися змін в суспільстві. Громадянська непокора не пов'язана з обов'язковим дотриманням закону, який опротестовується, але як зазначає Ролз, питання про те, чи виправданим є непідкорення залежить від ступеню несправедливості закону та політичних інститутів. Не всі несправедливі закони наділені однаковим статусом, це також стосується і політики, яку проводять політичні інститути. Наприклад, коли це стосується тоталітарного режиму, який за своєю суттю є несправедливим та спрямованим проти прав та свобод людини, тоді порушення закону, як і силовий спротив можуть стати єдиними засобами протистояння такому режиму. Якщо ж політичний режим є легітимним або наближений до легітимного, тобто таким, що в цілому відповідає принципам справедливості і лише окремі дії якого-небудь політичного інституту носять несправедливий характер (укази, судові рішення або дії чиновників, яких ми часто

ідентифікуємо з владою тощо), то акт громадянської непокори набуває інших форм.

Таким чином, громадянська непокора є беззаперечним правом громадян та проявом їхньої свободи. При цьому, ті хто її застосовує як засіб протесту проти несправедливої влади повинні дотримуватися відповідних принципів. По-перше, принципу публічності, який передбачає, що в акціях громадянської непокори беруть участь відкрито, чесно, не приховано, повідомляючи про це громадськість та владу. По-друге, принципу ненасилля, який передбачає, що громадянська непокора – це ненасильницький акт. Будь-яке насильство породжує інше насильство та неминуче пов'язане з порушенням прав та свобод як власних, так і інших людей. Це несумісне з основною метою цього акту – захистом невід'ємних прав людини. По-третє, громадянська непокора – це свідомо публічна акція, яка є результатом глибоких внутрішніх переконань людини, за які вона готова нести всю відповідальність перед законом. Однак, цілі, які людина ставить перед собою, протестуючи проти нелегітимної влади, не можна досягати будь-якою ціною. Тут не працює девіз Нікколо Макіавеллі про, те що ціль виправдовує будь-які засоби, тобто людина повинна пам'ятати, що вона відповідає за свої вчинки не тільки перед собою, але й перед іншими людьми, які можуть постраждати внаслідок її незаконних дій.

Зі свого боку, влада повинна адекватним чином реагувати на акти непокори громадян, тобто розглядати їх не як «особисту образу», а як протест проти її несправедливих дій. Влада не повинна приховувати протиріччя, які виникли між нею та протестуючими, приховувати справжні причини, які призвели до конфлікту. Також вона не повинна шляхом маніпуляцій суспільною думкою формувати негативний імідж протестуючих. Такі дії викликають лише недовіру з боку громадян, яка негативно впливає на імідж влади. Щоб відновити довіру громадян до себе, представники влади повинні бути готовими до політичного діалогу з незадоволеними громадянами, в ході якого на основі аргументів вони можуть відстоювати свої позиції. Лише на основі консенсусу усіх учасників, вільного від примусу діалогу можуть бути вирішенні усі існуючі протиріччя між владою та громадянами, тобто лише у такий спосіб державна влада стає легітимною та набуває авторитет серед громадян.

Отже, громадянська непокора може розглядатися як прояв свободи людини та як можливість громадян публічно та організовано протистояти несправедливим діям влади в межах чинного законодавства. Вона має цілком позитивний сенс для розвитку та стабільності суспільства, якщо не буде

використовуватися деякими політичними силами у власних інтересах, а також не буде набувати ознак масових заворушень та свавілля. Крім того, громадянську непокору можна тлумачити і як тест на толерантність влади по відношенню до громадян та навпаки, а це свідчення того, що вона виступає критерієм моральної та правової культури суспільства.

СВОБОДА ЛЮДИНИ: ПРАГМАТИЗМ ТА ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ

*Хміль В. В., Дніпровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Дніпро)*

Головна мета цієї доповіді – осмислити проблему свободи людини в прагматизмі та екзистенціалізмі. До такого осмислення підштовхнули твори В. Дільтея та В. Брюнінга, У. Джеймса, Ж. П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса та їх ідеї стосовно філософської антропології.

Два філософські напрямки, які виникають незалежно один від одного, об'єднує такий екзистенціал, як поняття «свободи». Прагматизм, філософія дії, в напрямках його теоретичного осмислення випередив екзистенціалізм в плані розуміння онтологічних засад буття людини.

Одна з особливостей прагматизму, стосовно розуміння дійсності, є достатньо скептичне ставлення до об'єктивних закономірностей світу. Дійсність розуміється лише як потік постійного становлення, не існує ніяких незмінних субстанцій, вона розглядається як щось динамічне, мінливе, рухоме.

Згідно з вченням прагматизму У. Джеймса суще, абсурдне, безформне, безглузде, взяте само по собі – це нісенітниця, хаос у своїй чистій фактичності воно не має внутрішньої структури та постійної форми.

На тих же передумовах буттєвої невизначеності ґрунтується і психічно-духовне життя людини, що складається з безперервного потоку свідомості. Заперечується будь-яка субстанціональність, яка виступає психічною основою людини, не існує ніякої особливої психічної організації, а є лише потік нескінченної фіксації фактів та подій.

Свобода людини проявляється в тому, що розум людини завжди і скрізь знайде недосконалість, що існує в хаотичності світу, тому світ не можна систематизувати, тоді вчені домовляються між собою стосовно тлумачення тих чи інших понять, що вважати істиною, законами, масою – конвенціалізують спільні правила гри.

Отже, свобода людини та її вибір засобів перетворення дійсності – це центральне поняття в філософії прагматизму. Сама людина теж має свою